

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КОМПОЗИТІВ (на матеріалі ад'єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим та другим іменниковим компонентом)

Окреслено тенденції розвитку індивідуально-авторських новотворів (перший та другий іменниковий компонент) з матеріально не вираженим суфіксом у порівнянні з відповідними узуальними дериватами, з'ясовано місце та роль нульсуфіксальних ад'єктивних композитів у сучасному українському мовленні, зокрема у поетичному дискурсі, їх дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Ключові слова: ІАН (індивідуально-авторський новотвір), ад'єктивний складнонульсуфіксальний композит, мотивований, напівмотивований, немотивований дериват.

Очерчены тенденции развития индивидуально-авторских неологизмов (первый и второй именной компонент) с материально не выраженным суффиксом в сравнении с соответствующими узуальными дериватами, выяснено место и роль нульсуффиксальных адъективных композитов в современной украинской речи, в частности в поэтическом дискурсе, их деривационные, структурно-семантические и функциональные возможности.

Ключевые слова: ИАН (индивидуально-авторский неологизм), адъективный сложнонульсуффиксальный композит, мотивированный, полумотивированный, немотивированный дериват.

In this article the tendencies of development of individual-authors neologisms (the first and second substantival component) with no materially expressed suffix in comparison with appropriate usual derivatives have been found out, the place and the role of adjectival composites with zero suffix in modern Ukrainian speech, in particular in the poetical discourse, their derivational, structural-semantic and functional possibilities have been cleared out.

Key words: IAN (individual-authors neologism), adjectival composite with zero suffix, motivated, half-motivated, non-motivated derivative.

Серед складнонульсуфіксальних похідних, що використовуються у поетичному дискурсі, на окрему увагу заслуговують ад'єктивні деривати з першим та другим іменниковим компонентом. Як справедливо зауважує О. Жижома, складні прикметники є прекрасним засобом образної передачі цілої сукупності ознак описуваних фактів, чим зумовлене широкє їх використання в поетичних творах. Основокладання – досить продуктивний спосіб творення прикметників. Серед прикметників-оказіоналізмів більше 80 % становлять композити, побудовані як за узуальними, так і за okazіональними моделями, часто своєрідні в семантичному та стилістичному відношеннях [5, с. 158–159].

Інтенсивність інноваційних змін у мові виявляє тенденцію до зростання. Складні прикметники, як структурний компонент поезії мови, як засіб творення традиційних та індивідуально-авторських епітетів, постійно привертають увагу лінгвістів. На основі різноаспектного вивчення інновацій створено низку словників нової української лексики (Г. Віняр і Л. Шпачук, Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюба), але незважаючи на те, що цій групі лексики в українському мовознавстві приділена значна увага, складнонульсуфіксальні прикметникові композити з першим та другим іменниковим компонентом вивчалися тільки прина-

гідно в контексті розгляду інших проблем. Фрагментарно вони були предметом дослідження у складі метафоричних конструкцій у роботах Т. Біленко, Н. Гаврилюк, Г. Вокальчук, О. Рудь, О. Жижомі та ін. Дотепер ад'єктивні індивідуально-авторські новотвори з матеріально не вираженим формантом взагалі та з першим та другим іменниковим компонентом зокрема не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

Матеріалом для дослідження послужила картотека, укладена шляхом суцільної вибірки зі Словника української мови [11] (узуальні одиниці) та словників інновацій [4; 7; 10–12; 14] (комполитні новотвори).

Мета статті – виявити активність вживання складнонужсуфіксальних ад'єктивних індивідуально-авторських дериватів з першим та другим іменниковим компонентом, специфіку їх функціонування у поетичному мовленні, дериваційні, структурно-семантичні та функціональні можливості.

Комполитні прикметники, як зазначає Н. Клименко, що співвідносні зі словосполученням «іменник + іменник у родовому, орудному чи місцевому відмінку», називають ознаки предметів за подібністю до інших предметів, у своїй семантиці вони мають обов'язковий елемент порівняння, метафори: *дубоголовий* (з головою, як дуб), *горбоносий* (з горбинкою на носі), *козлоногий* (з ногами, як у козла) [6, с. 179–181].

В узуальному словотворі зафіксовано 23 складнонужсуфіксальні ад'єктивні деривати, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення. У ролі першого компонента засвідчено 15 основ, найпродуктивнішими серед них є: *сонце-, срібло-, зоре-, огне-*, вони стилістично марковані і вживаються переважно в поетичному тексті. Інші іменникові основи малопродуктивні, тобто вжиті по одному разу: *вітро-, воло-, голово-, дубо-, звіздо-, клапо-, ланцето-, світо-, собако-, шило-, щетино-*.

Переважна більшість дериватів постпозиційних іменникових компонентів має у своїй основі назву соматичного поняття (*-бородий, -вухий, -головий, -зорий, -косий, -крилий, -ликий, -ногий, -окий, -хвостий, -чолій*). Це ті самі основи, що й у багатьох композитах, утворених на базі атрибутивного словосполучення. Найпродуктивнішими серед них є *-головий, -крилий -ликий* (по 3 одиниці), *-зорий, -ликий -ногий, -окий, -чолій* (по 2 од.), інші вжиті по одному разу: *-бородий, -вухий, -косий, -хвостий*. Постпозиційна основа дериватів досліджуваної групи може мати похідні від давніх основ *-главий, -ликий, -зорий, -чолій*, що маркують їх стилістичну забарвленість, віднесеність до високого стилю.

На противагу узуальному словотвору, серед індивідуально-авторських складнонужсуфіксальних ад'єктивних дериватів виявлено значно більше подібних утворень – 96 одиниць. У ролі препозиційного компонента виступають 73 іменникові основи, що у своїй семантиці мають не тільки елемент порівняння, як в узуальних складнонужсуфіксальних ад'єктивах (напр., *айстроокий* ← очі як айстри, *богочоловічий* ← чоловік як бог, *бурштиноокий* ← очі кольору бурштину, *віторогий* ← роги як віти дерев та ін.), а й указують на ознаку за властивістю другого компонента мати у своєму складі перший та співвідносяться зі словосполученнями «іменник в орудному відмінку + іменник у місцевому відмінку» (*бронелобий* ← із бронєю на лобі, *злобоокий* ← із злобою в очах, *слиногубий* ← із слиною на губах і т. д.), «іменник + іменник у родовому відмінку» (*березолистий* ← листя берез, *гривокрасий* ← краса гриви тощо) та «іменник + іменник у орудному відмінку» (*зієнокрилий* ← як гієна з крилами і т. п).

Найпродуктивнішими серед індивідуально-авторських складнонужсуфіксальних ад'єктивних дериватів, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення, є препозиційні основи різної семантики: *вогне-*,

сонце-, вітро-, бронзо- горбо-, громо-, звіро-, зірко-, зоре-, колосо-, огне-, серце-. Малочастотними є основи: *айстро-, березо-, броне-, буришино-, весно-, вихро-, віто-, вітрило-, гієно-, гніво-, горло-, градо-, гриво-, досвіт-, драконо-, дроздо-, дубо-, жаро-, звуко-, злобо-, іскро-, калино-, козо-, коно-, короно-, косто-, криго-, крило-, куцо-, лапо-, ласто-, лобо-, луно- (← лупа), мамонто-, монстро-, небо-, орле-, перло-, ранко-, сило-, скло-, слино-, слідо-, смерто-, смоло-, сніго-, сово-, соломо-, струмко-, терно-, трупо-, фіялко-, хребето-, чаро-, шабле-, яструбо-* та три основи, утворені від онімів *Ющенко, Янукович, Янус – ющенко-, януко-, янусо-*.

Квантитативні характеристики досліджуваних складнонульсуфіксальних дериватів з першим та другим іменниковим компонентом в узуальному та в індивідуально-авторському словотворі подані в таблиці.

Деривати	Кількість досліджуваних одиниць	Кількість перших іменникових основ	Кількість других іменникових основ
Узуальні нульсуфіксальні ад'єктивні композити з першим та другим іменниковим компонентом	23	15	12
Індивідуально-авторські складнонульсуфіксальні новотвори з першим та другим іменниковим компонентом	96	73	41

Серед індивідуально-авторських складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів зафіксовано 40 постпозиційних компонентів, 24 з яких означають соматичне поняття, а 16 – несоматичне. Найуживанішими є іменникові основи *-окий, -крилий, -гривий, -голосий, -лиций, -лобий, -головий, -ликий, -лисий, -рогий, -бровий, -видий, -грудий, -зорий, -палий, -перий, -сильний, -тілий, -устий, -чолоий*. Уперше зустрічаються постпозиційні іменникові основи: *-богий, -динозаврий, -дубий, -зукій, -красий, -росий*.

Помічено, що іменникові основи композитів часом можна поміняти місцями без зміни семантики, бо елемент порівняння при цьому не змінюється, а базове словосполучення може інверсувати, оскільки його атрибутивність синтаксично не закріплена: *злобоокий* → *окозлобий* (*Я – самотній злобоокий звір* (М. Семенко) [4, с. 225], із злобою в очах = очі із злобою); *Лободубі дуболоби Дуболобі лободуби...* (Юрко Позаяк) (збережена пунктуація автора)). Такі композити створюють експресію поетичної мови і є засобом її оновлення, нетрафаретного вживання дериватів.

Як твердить Н. Клименко, кожен дериват інтерпретується перифразою, що існує в мовленні, а не за допомогою словесних одиниць, уключених в абстрактну структурну (словотворчу) схему. Такий підхід при доборі перифраз дав змогу виділяти мотивовані, напівмотивовані та немотивовані деривати. До мотивованих належать слова, що вільно перефразовуються в речення: *горбоносі люди* (П. Тичина) [14, с. 105] – «ті, що мають горбинку на носі». До напівмотивованих – ті, для перефразування яких треба додатково брати слова, що не фіксуються в основі деривата: *срібллокоса жінка* – «та, що має волосся на голові кольору срібла». До немотивованих – лексеми, що не перефразовуються співвідносними за основою словами і пояснюються виключно іншими словами: ад'єктив *дубоголовий* (*бовдур, брехун, балбес, дубоголові дурні* та ін.) заснований на порівнянні голови людини з дубом (*дуб* ужито у переносному значенні, виникає асоціація «твердий – погано сприймає щось» (приклади наші. – О. М.) [6, с. 51–52]).

Серед узуальних складноньюсуфіксальних композитів з другим іменниковим компонентом-соматизмом мотивованих дериватів не зафіксовано, напевне, через те, що майже всі вони утворені на основі порівняння, тобто метафоричність композита задана мотивуючим словосполученням. В індивідуально-авторському словотворі виявлено лише два мотивовані деривати, що означають людину за зовнішніми характеристиками: *горбоносі люди* (П. Тичина) [14, с. 105], *зморшколиця жінка* (В. Коротич) [14, с. 62].

Напівмотивовані деривати цієї ЛСГ можна поділити на дві підгрупи: композити, що означають людину й тварину.

Композити, що означають людину. Узуальні складноньюсуфіксальні ад'єктиви *сріблотородий чаклун*, *сріблоголовий чародій українського кіно* (про О. Довженка. – О. М.) (І. Цюпа), *сріблокоса жінка*, що означають людину за зовнішніми характеристиками, а саме: забарвленням волоссяного покриву на обличчі у чоловіків (борода) та кольором волосся на голові людини, вступають у відношення абсолютної синонімії з композитами, утвореними на базі прикметниково-іменникового словосполучення з першим колірним компонентом *срібно-* з ознакою подібності до кольору та блиску металу (до них можна застосувати перифраз «борода, волосся на голові кольору срібла»).

У поетичному тексті людину за зовнішніми характеристиками — забарвленням шкіри засмаглою обличчя, що має колір бронзи, означає індивідуально-авторський складноньюсуфіксальний ад'єктивний дериват *бронзолиций*, уступаючи у зв'язки абсолютної синонімії з композитами, утвореними на базі прикметниково-іменникового словосполучення з першим колірним компонентом *бронзово-* з ознакою подібності до кольору бронзи (до них можна застосувати перифраз «засмагле обличчя кольору бронзи»): *бронзолиці брати* (М. Нагнибіда) [14, с. 16], *бронзолиці хлоп'ята* (М. Нагнибіда) [14, с. 231], *бронзолиці рибалки* (М. Нагнибіда) [4, с. 127].

Колір губ (уст) або очей означають індивідуально-авторські складноньюсуфіксальні ад'єктивні деривати, у семантиці яких закладено порівняння (подібність) до кольору: ягід – калини та терну: *калиноуста Лада* (І. Калинець) [4, с. 240], *терноокі артистки* (І. Драч) [7, с. 151]; бурштину: *бурштиноокий херувим* (Ю. Бедрик) [2]. Жінку з білими персами (грудьми) означає складноньюсуфіксальний ад'єктивний дериват *снігоперса Лада* (І. Драч) [4, с. 412], він синонімічний до індивідуально-авторського складноньюсуфіксального ад'єктивного деривата із першим колірним компонентом *білоперсий* (І. Драч) [4, с. 412].

Індивідуально-авторські складноньюсуфіксальні ад'єктиви, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення і номінують колір частини тіла істоти за схожістю, можуть уживатися в метафоричному значенні: *бронзолиці тополі* (М. Луків) [7, с. 20], *бронзокосий квітець* (Б. Олійник) [7, с. 20], *бронзотіла симфонія мускулатур* (А. Малишко) [7, с. 20], *жаролиці троянди* (Ю. Клен) [4, с. 202], *небоокий барвінок* (І. Драч) [4, с. 296]; *смолокрила хмара* (В. Стус) [7, с. 139].

Серед узуальних складноньюсуфіксальних ад'єктивних дериватів досліджуваної ЛСГ зафіксовано небагато композитів, зокрема: *волоокий* (складне утворення з основ слів *воло* і *око*, можливо, співвідносний із перифразою «великі випуклі очі, як у вола»), *капловухий* (*каплавухий*, *каплюхий*) («з відвислими або великими відстовбурченими вухами»), *головногий* (композит, який зазвичай уживають у біологічній термінології стосовно тварини, може функціонувати й у загальноживаній лексиці, зокрема у розмовному мовленні у значенні «футболіст, який має право грати лише ногами та головою»: *змагання головногих футболістів* [1]), *зоречолий* («із зіркою на чолі»), що означає військового в головному уборі з

п'ятикутною червоною зіркою, напр.: *Тільки на узліссі, тільки на кордоні Брат мій зоречолоий до зорі не спить* (П. Осадчук) [14, с. 235].

На порівнянні частин тіла людини з частиною тіла тварини, заснованому на метафоричному перенесенні, виникли індивідуально-авторські новотвори як маркери негативної оцінки: *вухоослий дідок* (О. Забужко) («з вухами, як в осла (віслюка)»), *собаколиці баришники* (В. Барка) [7, с. 140] («з обличчям, яке схоже на морду собаки»), *яструбозорий легінь* (В. Вовк) [4, с. 491], *совоока богиня* (К. Москалець) [4, с. 413] («з очима, як у яструба, сови»).

Людину за зовнішніми аномативними анатомічними показниками означає напівмотивований індивідуально-авторський дериват *горболобий старець* (М. Стельмах) (у значенні «який має випуклий лоб» [7, с. 37]).

При описі стану людини вживається напівмотивований новотвір *гнівобровий іранець* (П. Тичина) [4, с. 166] (у значенні «злий, розгніваний»), в якому простежуємо нейтралізацію значення соматичного поняття (брови), в основі цього деривата лежить порушення синтагматичної сполучуваності (гнів на бровах* чи брови з гнівом*). У формуванні негативної оцінності беруть участь індивідуально-авторські складнонультсуфіксальні ад'єктивні деривати *п'яні слиногубі вудкарі* (О. Гончар), *кригоока красуня* (В. Барка) [4, с. 254] (перифраз «очі як крига», синонімічний до композита *холодноокий*). Емоційно позитивний прикметник *чароокий* означає людину з гарними, чаруючими очима, напр.: *Усміхайся черемховим цвітом, Задурманою мій розум ним, Чароока моя Афродіто, Моя панно з ім'ям весняним – Майя* (Г. Горовий) [10, с. 134].

Композити, що означають тварину, майже всі напівмотивовані. Тварину або міфічну істоту, подібну до тварини, за зовнішніми характеристиками (форма, якість, колір, сприйняття на дотик) означають такі індивідуально-авторські складнонультсуфіксальні ад'єктивні деривати: *горбогруді журавлі* (А. Листопад) [12, с. 77, 84] («з випуклими грудьми»); *терноока пташина* (М. Тимчак) [12, с. 168]; *фіялкоокий кінь* [14, с. 80–81]; *огнегріві коні* (М. Рильський) [14, с. 80]; *вогнетіла гадюка* (Д. Павличко) [4, с. 153], *огнеокі потвори* (С. Черкасенко) [4, с. 318] (у значенні «з очима, гривою, тілом кольору плодів (ягід) терну, квітів фіалки, вогню (огня)»); *віторогий олень* (Н. Кашук) [4, с. 148]; *кущорогії лосі* (П. Воронько) [4, с. 258]; *зіркорогий олень* (Б. Рубчак) [7, с. 59] («з рогами, схожими за формою на віти дерев, гілки кущів, кути зірки»); *костокрилий кажан* (Т. Шевченко) («з крилами, що мають кістки у своїй будові»; *шовкопері птахи* (Ю. Клен) [4, с. 484] («крила з перами, що на дотик – як шовк»).

Зазвичай складні прикметники компонуються з двох твірних основ, де один компонент семантично опорний. У ньому міститься основне значення всього композита, а другий стоїть у постпозиції й уточнює значення основного та залежить від нього. Оказіональний характер складних прикметників зумовлений незвичайною співвіднесеністю опорного й уточнювального компонентів у межах основоскладання [5, с. 159], зокрема за оказіональною моделлю утворено композит *гривокрасі леви* (Яр Славутич), що означає тварину за «красою гриви».

Міфічних персонажів, які мають частини тіла, схожі на частини тіла істоти, означають індивідуально-авторські складнонультсуфіксальні ад'єктиви, що мотивуються семою «незвичайний вигляд тварини» і в поетичному тексті набувають особливої конотації, породженої асоціаціями, що мають характер алюзій: *гієнокрилий нелюд* (Е. Андієвська) [14, с. 127], *конокрилі духи* (Б. Рубчак) [4, с. 250] («який нагадує гієну або коня з крилами»), *чудовисько, релікт, створіння ластогруде* (Л. Костенко) [4, с. 260] («з лапами на грудях»), *мамонтоголовий Звий* (В. Рубан) («з головою, як у мамонта»), *тигроголовий Звий* (В. Рубан) («з головою, як у тигра»).

Немотивовані деривати, як і напівмотивовані композити досліджуваної ЛСГ, репрезентовані двома лексико-семантичними підгрупами: складнонунульсуфіксальні ад'єктивні деривати, що означають людину й тварину.

Композити, що означають людину. Маркерами негативної оцінки є немотивований узуальний складнонунульсуфіксальний ад'єктивний дериват **дубоголовий**, що в СУМ подається з ремаркою «розм.» та індивідуально-авторський ад'єктив **бронелобий** (асоціація «як броня — міцна — пробити знанням не можна»), що мають значення «розумово обмежений, тупий» (синонімічні до **дурноверхий, дурноголовий, твердоголовий, твердолобий, пустоголовий, туполобий, тупоголовий, тупорилий**), тобто семантика цих дериватів виразно негативної аксіології: **бронелобий наркоман** (А. Кудін).

Засобами створення позитивної оцінки людини або міфічної істоти, схожої на людину, є немотивовані індивідуально-авторські складнонунульсуфіксальні ад'єктиви, що означають її за внутрішніми характеристиками: **вогнеликій, вогнеокий, огнеокий, зореокий, зіркоокий, сонцеголовий** (у значенні «осяяний яскравим світлом; той, який випромінює яскраве світло // пройнятий радістю, щастям; той, який виявляє радість»). Матеріал дослідження виявив низку синонімічних утворень, з другим компонентом **-окий, -зорий, -лиций, -ликий** та з першим — **вогне- (огне-), зоре-, світо-, зірко-**, об'єднаних інваріантною семою «яскравий» і конотативними семами позитивної оцінки: **вогнелика кранова** (Л. Забашта) [4, с. 152], **вогнеликій бог** [14, с. 15]; **вогнеока циганка** (В. Басок) [4, с. 152], **огнеока юнь** (В. Сосюра) [4, с. 247], **зореокий ангел** (Є. Маланюк) [14, с. 8]; **зіркоокий Вишня** (А. Малишко) [4, с. 224].

Немотивовані індивідуально-авторські складнонунульсуфіксальні ад'єктиви з препозиційними іменниковими основами **зоре-, огне-, світо-, сонце-** і постпозиційними іменниками-соматизмами, сполучаючись з іменниками-назвами неістот (топонімами, абстрактними поняттями, назвами природних явищ тощо), у контексті можуть набувати різноманітних переносних значень, заснованих на метафорі та асоціативних зв'язках: **зоречоле щастя** (Л. Романенко), **зорекрила свобода** (І. Нехода) [14, с. 190], **зореока надія** (М. Рильський) [4, с. 234], **огнекриле сонце** (В. Барка) [14, с. 206–207], **огнеликє сонце** (А. Малишко) [14, с. 206–207], **вогнекрила любов** (Д. Павличко) [14, с. 105], **вогнеликій танець** (І. Жиленко) [4, с. 152], **світозорі очі** (Л. Українка) [15, т. 9, с. 96], **сонцекрилий Переяслав** (М. Рильський) [4, с. 418], **сонцеликий жовтень** [14, с. 63].

Виразну позитивну оцінку дають людині немотивовані ад'єктивні композити на зразок **громорукі братчики** (В. Барка) [4, с. 174] (у значенні «сильні, міцні»), **серцепалі руки діда Махотки** (В. Затулівітер) [14, с. 184] (у значенні «добрий, лагідний, чуйний до людей»).

Композити, що означають тварину. Узуальний складнонунульсуфіксальний дериват **огнекрилий**, що перефразовується словосполученням «з крилами, кольором, подібними до вогню», вживається переважно у поетичному тексті і може означувати тварин з яскравим забарвленням крил (**огнекрилих метеликів рій**) або міфічних істот (**огнекрилий дракон, огнекрилий херувим** (І. Франко) [15, т. 5, с. 617]).

До композитів, що означають рухові можливості тварини (зокрема коня), належать індивідуально-авторські складнонунульсуфіксальні ад'єктивні деривати із другими іменниковими основами **-гривий, -ногий**. Вони заґрунтовані на порівнянні рухових властивостей частин тіла коня з вихром, вітром, крилами і характеризують тварину за швидкістю та рухливістю: **вихрогривий кінь** (М. Рильський) [4, с. 141], **вітрогриві лошаки** (П. Воронько) [4, с. 149] **крилоногі коні** (М. Зеров) [4, с. 254] (синонімічні до **бистроногий, швидконогий**).

Птахів, крила яких під час руху видають гучний звук, що нагадує гуркоти грому, означає індивідуально-авторський новотвір *громокрилі глухарі* (М. Рильський) [14, с. 36].

У поетичному тексті мотивовані індивідуально-авторські складно-нульсуфіксальні ад'єктиви, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення, де другий компонент номінує частину тіла істоти, мають оказіональний характер, «обумовлений незвичайністю вживання у контексті складного прикметника з іменником в атрибутивній синтагмі» [5, с. 159], та переходять у розряд немотивованих, ґрунтуючись на метафоричних, асоціативних зв'язках, набуваючи різноманітних значеннєвих відтінків. Такі переноси здійснюються для вираження як позитивної, так і негативної оцінки залежно від контексту. Подібні немотивовані складнонульсуфіксальні ад'єктивні новотвори виступають у дистрибуції з іменниками, що номінують: 1) явища природи: *вітрилобі хмари* (Є. Маланюк), *кригоокий дощ* [14, с. 55], *костокрилий вітер* (Б. Рубчак) [4, с. 251]; 2) відрізки часу: *квіткочола весна* (В. Ярмолюк) [12, с. 111], *шовкопера осінь* [14, с. 138], *градопала пора* (Б. Олійник) [14, с. 161], *шаблебровий день* (І. Драч) [4, с. 480]; *звіролиця доба* (О. Яровий) [4, с. 217]; 3) астрономічні об'єкти: *айстроокі сузір'я* [4, с. 98.]; 4) ландшафт та його частини: *коронусти береги* (Е. Андіївська) [4, с. 475, 251], *сонцечолий край* (Б. Рачок) [12, с. 162]. *колосогрива нива* (В. Ярмолюк) [12, с. 112]; 5) будівлі та їх частини: *телескопів лупоокі вежі* (у значенні «очі, як лупи») (М. Руденко) [7, с. 76]; 6) транспортні засоби та їх частини: *козошкіре вітрило* (Б. Рубчак) [4, с. 248], *драконокрилі кораблі* (Ю. Клен) [14, с. 88]; 7) абстрактні поняття: *ранкочолі свята* (Р. Мельников) [7, с. 124], *склоока премудрість* (В. Барка) [14, с. 166], *смертопузі подихи* (М. Бриних) [4, с. 410], *орлекрилі думки* (В. Кочевський) [4, с. 326], *іскроперий* (В. Стус); 8) звукові поняття (*симфонія, шурх, шум*): *соломокрилий шурх* (П. Тичина) [14, с. 245], *весногрий шум* (І. Ковалів) [4, с. 136].

Індивідуально-авторські складнонульсуфіксальні ад'єктивні деривати *ющенколикий, януколикий* (у значенні «подібний у своїх діях діям Ющенка, Януковича», «з лицем Ющенка, Януковича») та *янусоликий* (у значенні «дволикий») у дистрибуції з іменником *влада* мотивуються ФО *Дволикий Янус* [15, т. 2, с. 223]. Так реалізується відповідна прагматика словосполучення – вираження негативної оцінки. У цих інноваціях зміст передається не стільки експліцитно, скільки імпліцитно (додаткові смисли домислюємо): *Тому це була «янусолика» виконавча влада, яка повинна була стати або «януко-» або «ющенколикою»* (з газети) [9, с. 167].

Серед складнонульсуфіксальних ад'єктивів з другим іменниковим компонентом – несоматичним поняттям з указівкою на ознаку за віднесенням до істоти (людини або тварини) виявлено мотивований дериват-оказіоналізм *слідодинозаврий*, що вказує на ознаку за віднесенням до тварини (динозавра) та перефразовується словосполученням «зі слідом динозавра»: *А на пузатому бордюрі У слідодинозаврому Листячку Сидять двоє хлопців* (О. Коцарев) [8] (у реченні збережена пунктуація автора).

Напівмотивовані деривати репрезентовані двома лексико-семантичними підгрупами.

На характеристики людини за фізичною силою вказує індивідуально-авторський складнонульсуфіксальний ад'єктивний дериват *хребетосилий* (М. Стельмах) (перифраз – «той, що має сильну основу, опору, кістяк; великий, дужий») [7, с. 159].

Композити, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності: *дроздоголовий батько* (В. Затулівітер) (у значенні «людина

(батько) з дзвінким голосом, подібним до голосу дрозда»). У семантиці деривата *струмкоголосі пісні* (В. Ярмолюк) [12, с. 165] закладено порівняння чистого, високого голосу людини із дзюрчанням струмка. Індивідуально-авторські складнонультсуфіксальні ад'єктивні деривати, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності (з другими іменниковими основами *-голосий*, *-ззукий* та першою іменниковою основою *ззук-*), набувають різноманітних переносних значеннєвих відтінків у поетичному тексті: *вітроголосий листопад* (К. Герасименко) [7, с. 103], *горлоззукий обрій* (В. Стус) [7, с. 38].

Напівмотивовані складнонультсуфіксальні ад'єктиви з другим іменниковим компонентом – несоматичним поняттям – репрезентовані трьома лексико-семантичними підгрупами.

Композити, що означають частини рослини за зовнішніми характеристиками. Три узуальні напівмотивовані складнонультсуфіксальні ад'єктиви цієї ЛСГ заґрунтовані на подібності: *ланцетолістий* у значенні «з листям, формою, схожими на ланцет (невеликий хірургічний ніж, гострий з обох боків)» (*ланцетолістий ясен*, *подорожник ланцетолістий*); *щетинолістий* у значенні «із щетиноподібним листям» (*щетиноліста мінуарція* (назва рослини)). Забарвлення листя за ознакою подібності до кольору та блиску срібла означає композит *сріблолістий*, до якого можна застосувати перифраз «з листям кольору срібла»: *сріблості верби*, *сріблоста тополя*.

Частини рослини за якістю та формою означають напівмотивовані індивідуально-авторські новотвори *шовколісті тополі* (Т. Шевченко), *лаполісті каштани* (М. Рильський) [4, с. 258], засновані на подібності: листя дерев порівнюється за якістю з шовком або за формою з кінцівками (лапами) тварини, однак припускаємо, що композит *шовколісті* має подвійну мотивацію: ← «листя, як шовк», ← «шовкове листя». Дериват *березолістий* у сполученні з іменником *лісок* утрачає значення другої іменникової основи, що вказує на ознаку за віднесенням до рослини, напр.: *березолістий лісок* (А. Малишко) [14, с. 101] (= березовий лісок). Переносно вжито індивідуально-авторський складнонультсуфіксальний дериват *вогнеквіте знамено* (І. Драч) [4, с. 152], який у своїй семантиці має елемент порівняння квітів червоного кольору з вогнем.

Композити, що означають частини механізмів, а саме літальних апаратів: узуальний дериват *зорекрилий*, що означає літак, який має на крилах червоні п'ятикутні зірки (зорі) (символ Радянського Союзу), напр.: *З-за круч вигулькнув меткий, як оса, «месеріміт», завиваючи, накинувся на гурт зорекрилих бомбардувальників* (О. Бердник) [3].

Композити, що означають вогонь, небо та зорі. Зорі, що схожі на перли за кольором, блиском, чистотою, означає індивідуально-авторський складнонультсуфіксальний ад'єктив *перлозорий*, напр.: *перлозоре небо* (В. Пачовський) [14, с. 125–126], він також уживається в значенні «безцінний, коштовний»: *перлозора святиня* (В. Пачовський) [7, с. 109].

Напівмотивований індивідуально-авторський складнонультсуфіксальний ад'єктивний дериват *світзорий* (у значенні «осяяний яскравим світлом; який випромінює яскраве світло») означає світло, вогонь, зорі, напр.: *Тієї незбагненої, невловимої секунди, впродовж котрої у твоїх очах спалахнуло сяйво, вони засвітилися щастям – так, я не знаю, як воно має виглядати, але то було саме щастя, я певен – і неземним, світзорим вогнем* (Ю. Пустельний) [13].

Індивідуально-авторські ад'єктиви із другою іменниковою основою *-видий* (у значенні «вигляд») вказують на ознаку за подібністю до інших істот, явищ природи, напр.: *вогневида правда* (П. Тичина) [14, с. 165], *монстровидий закон* (з газети) [9,

с. 85]. Щоправда, існує думка про належність таких основ до афіксоїдів, тобто такі утворення можна вважати не композитами, а простими прикметниками, утвореними суфіксальним шляхом. Новотвір **вогнесилий**, що має ознаку сили вогню, у дистрибуції з іменником *правда* (П. Тичина) [4, с. 152] також набуває переносного значення.

До немотивованих відносимо композити, що означають рослину та її частини (з іменниковими основами **-зерний**). Індивідуально-авторський складнонультсуфіксальний ад'єктивний дериват **колосозерний** у дистрибуції з топонімом *Україна*, на думку Ж. Колоїз, залежно від контексту набуває переносного значення «відібраний з-поміж інших як найкращий; добірний» [7, с. 68]: *Вона (Україна – О. М.) одна, колосозерна, В святій молитві Кобзаря, Довічних див степи, озера... І чиста вранішня зоря* (В. Калашник) [7, с. 68]. Немотивованим вважаємо й композит **звіробогий**, що має у своїй основі порівняння («той, що подібний і до звіра, і до Бога одночасно»): *І надпочата звіробога даль Над горизонтом ділиться надвоє* (І. Павлюк) [9, с. 54].

Отже, семантика композитів, утворених на базі іменниково-іменникового словосполучення переважно ґрунтується на порівнянні другого компонента з першим або на властивості другого компонента мати у своєму складі перший. Оскільки на порівнянні, як відомо, основана метафора, то і переважна більшість композитів досліджуваної ЛСГ – індивідуально-авторські новотвори, вживані у поетичному мовленні як засоби образності.

Здійснений аналіз складнонультсуфіксальних прикметникових дериватів з першим та другим іменниковим компонентом в індивідуально-авторському словотворі української мови виявив такі тенденції розвитку системи ІАН:

- на протигагу узуальному словотвору, серед індивідуально-авторських складнонультсуфіксальних ад'єктивних дериватів виявлено значно більше подібних утворень;

- особливо високою продуктивністю в поетичних текстах характеризуються прикметники з препозиційними основами **сонце-, срібло-, зоре-, огне-** та постпозиційними основами, похідними від старослов'янizmів **-главий, -ликий, -зорий, -чолій**;

- серед ІАН зафіксовано 59 малочастотних препозиційних іменникових основ, що вживаються лише одноразово, а серед узуальних – лише 11;

- з-поміж постпозиційних іменникових компонентів як серед узуальних складнонультсуфіксальних композитів, так і в ІАН переважають ті, в основі яких закладена назва соматичного поняття, решту складають деривати, другий компонент яких має сему «несоматичне поняття»;

- за встановленням семантичних відношень між похідним словом і його твірною основою складнонультсуфіксальні композити з першим та другим іменниковим компонентом можна поділити на мотивовані, напівмотивовані та немотивовані деривати;

- мотивовані деривати серед нультсуфіксальних композитних прикметників, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення і називають ознаки предметів за подібністю до інших предметів, мало поширені, можливо, через те, що вони у своїй семантиці мають обов'язковий елемент порівняння, метафори;

- серед досліджуваних складнонультсуфіксальних композитів, утворених на базі синтагми «іменник + іменник», переважають напівмотивовані деривати, немотивовані репрезентовані значно меншою кількістю одиниць;

- напівмотивованість індивідуально-авторських складнонультсуфіксальних ад'єктивних дериватів пояснюється можливістю, закладеною в порівняння, метафоризуватися, взяти участь в образотворенні, у вияві оцінної семантики;

– нульовий афікс сприяє збагаченню образної системи поетичної мови яскравими композитними утвореннями, що є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності.

Передбачено в перспективі проаналізувати тенденції розвитку системи індивідуально-авторських композитів на матеріалі ад'єктивних складнонуль-суфіксальних дериватів з першим числівниковим та прикметниковим компонентом неколірної семантики.

Бібліографічні посилання

1. **Бакланов І.** Геометричне ноу-хау в кросі [Електронний ресурс] / І. Бакланов // «Connect!». – 2005. – № 11. – Режим доступу : http://referaty.net.ua/referaty/referat_124858.html
2. **Бедрик Юрій.** Відлунають канонади... [Електронний ресурс] / Юрій Бедрик // СПЕЙС-АРТ: українська космічна поезія. – Режим доступу : http://ok-spacer.blogspot.com/2008/05/blog-post_5686.html
3. **Бердник Олесь.** Питьма вогнища не розпалює... [Електронний ресурс] / Олесь Бердник // LIKEBOOK.RU Електронная библиотека. – Режим доступу : <http://likebook.ru/books/view/112023/?page=11>
4. **Вокальчук Г. М.** Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : монографія / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. – Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. – С. 94–491.
5. **Жижома О.** Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / О. Жижома // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Вип. 18. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 156–161.
6. **Клименко Н. Ф.** Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 252 с.
7. **Колоїз Ж. В.** Тлумачно-словотворчий словник оказіоналізмів / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. – 168 с.
8. **Коцарєв О.** Двоє [Електронний ресурс] / О. Коцарєв // Мовою поезії. – Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/podii/poetry/poet_kotsarev.html
9. **Лексико-словотвірні інновації (2007)** : словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. – Х. : ХІФТ, 2009. – 172 с.
10. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : словник / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.
11. **Нелюба А. М.** Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : словник / А. М. Нелюба. – Х. : Харків. історико-філолог. товариство, 2010. – 116 с.
12. **Проблеми й перспективи авторської лексикографії.** «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина) / відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Острого : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. – 192 с.
13. **Пустельний Ю.** (Льченко Юрій). Добрі та погані сни після смерті [Електронний ресурс] / Ю. Пустельний (Юрій Льченко) // Український центр. – Режим доступу : http://pustelny.io.ua/s11763/dobri_ta_pogani_sni_pislya_smerti
14. **Рудь О. М.** Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – 270 с.
15. **Словник української мови** : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Надійшла до редколегії 20.02.13